

„életességüket” azonban aligha vitathatja bárki is. Szerzőnk közvetlen tapasztalatai, józan szemlélete, tárgyilagosságra való törekvései kellő fedezetet adnak lendületes mondatainak. Nem kell tehát szégyenkeznie olyan jelentős művek társaságában sem, mint amilyen például Luby Margité (*Fogyó legelőkön*, Bp.) a negyvenes évek elejéről, amely a pásztorélet leírásának ma is számottevő alkotása.

Balázs Mátyás érdeklődése széles körű, előadásmódja is változatos, bár szemmel láthatóan vannak a pásztoréletnek olyan részletei, amelyeket munkájában nem érintett. Festett néhány arcképet a riporter módszerével. Megszólaltatta Dávid Mátyást, akinek a rokonsága juhász volt, maga azonban a lovakat szerette. Beszélt Hernyei Istvánról, az utolsó csikós számadóról a kanizsai pusztán, s megidézte Visontai Andrást, az utolsó lovasbetyárt. Szívesen írt meg anekdotikus életképeket. (A nagypénteki kolbászos tarhonya; Zsandárok kezébe adta egymást a két jó barát; Bilincsbé verve átúszott a Tiszán; Hurka Péter a libatóban; Szlavity Miska kivégzése; Az öreg Susik halála; A vonat alá került juhfalca; Balázs Jóska a pokolbéli ördögtől sem fél), és részletesen foglalkozott a gyermek- és a kamaszkor életével. Leírta a pusztai gyerekek játékait és művészkedését, a büntetések módozatait, a gyermekbetegségeket és gyógyításukat, de a „széptevés iskoláját” is megörökítette (A széptevés iskolája; Síhederi pajkosságok; Tilosban járások; Téli szórakozások; Az igazi szerelem árnyékában). Fejezeteket szentelt a pászto-reledek leírásának, a lószerszámoknak és pásztoreszközöknek, a lovak, juhok betegségének és gyógyításának, valamint a rézkolompnak és egyéb, a pásztozkodáshoz fontos eszközöknek, de nem feledkezett meg a „jelzésekről és jóslatokról”, illetve az álomfejtésekről sem, amelyek a pásztorélet elengedhetetlen velejárói.

Válogatásunk Balázs Mátyás művének néhány jellemző fejezetével kívánja a *Híd* olvasóit megismertetni, szempontjainkat is ennek rendeljük alá.

A LETÜNT PÁSZTORVILÁG

BALÁZS MÁTYÁS

A nyűgös ménes

A kanizsai nagyjáráson az ötvenes évek elejéig megtalálhatjuk a csikóskodásnak egy másik formáját is, ez pedig a nyűgös ménes, ahol a lovakat nem szárnyéknál tartották éjszakánként, mint a szabadon járó ménest, hanem az isten ege alatt. Vagyis ennél a fajta ménesnél nem volt sem számadó, sem bojtár,

ez persze nem azt jelenti, hogy itt nem volt felelős pásztor, mert mindig azok az emberek feleltek a jószágért, akik a napos ügyeletes személyek voltak.

Ahogy a régi emberektől hallottam, a múlt század vége felé és a huszadik század elején ez a ménés nem is legelt ott, ahol a többi nagypásztor: az ökörcsordás, a szűzbarmos, a bivalycsordás, a csikósok, a falusi csordások és más barmosok legeltettek. Hanem ennek a ménésnek a legelője a Körös pataktól délnyugatra eső tájon volt kijelölve. Csak körülbelül a húszas évek elején került el erről a tájról, amikor az oromi, illetve a telecskai dombok északi peremén felépült az új település, amit az itt lakó nép Pipacsfalunak nevezett, de a hivatalos neve Velebit. És a nyűgös ménés átköltöztetése után a járásnak ez a része lett a velebityi kanászjárás még aztán sok-sok éven át, talán egész az 1950-es évek utoljáig, amíg csak volt olyan ember, aki elvállalta a kondásságot.

A nyűgös ménest pedig behelyezték a baromjárásba, ahol még a megszokott módon pásztorkodtak az emberek, mármint a béklyóba fogott lovak őrzői. Ez a megszokás úgy volt, hogy amikor ideérkezett a május 14—15., akkorra az olyan falusi emberek, akik nem akartak a csikósoknak fizetni és a lovak is gyakran kellettek odahaza, azok szövetkeztek egy csoportba. És ezt a csoportot három részre osztották, amire azért volt szükség, hogy mindig három ember legyen kint a jószágnál, akik egy-egy lóra egy napot őrzöttek, egy váltásban, de akinek több volt, az akkor természetes, hogy többet. Így a sorra kerülés attól függött, hogy mekkora volt a ménés, ha kevesebb, akkor gyakrabban volt soros, ha több, akkor viszont ritkábban.

Az ilyenfajta pásztorkodásnál, úgy volt jó, ha minél ritkábban került sorra az ember, mert átlagban két napig volt ott mindenki, és ezért a két napért senki sem fordított olyan nagy gondot önmagára, illetve a kosztolásra és a gúnyázatra. Egy kis száraz kenyér és a nap lankasztotta szalonna volt az ilyen pásztoroknak az eledelük, a takaródzó pedig leginkább a lópokróc, aminek nemigen árthatott sem az eső, sem a harmat. Mondjuk rá, hogy a takaródzó elég is volt, ha az időjárás nem szeszélyeskedett, mert itt a csikósok ritkán használtak hátaslovakat, mint a nagy ménésen, hanem csak gyalogszerrel terelgették őket jobbra-balra vagy az itatóra, és a saját terhüket is maguk vitték idebb vagy odébb, már ahogy a helyzet megkívánta, mert szállásuk nem volt, ott aludtak, ahol a ménés megállapodott.

Viszont amikor elővette az embert és állatot a hideg, esős idő, akkor volt ám fogvacogtatás, mert a gúnya az emberen egykettőre pacallá ázott, és azt már nem is kell mondani, hogy mit jelent csuromvizés ruhában akár őgyelegni a szabadban, akár aludni. Mármint az olyan szabadban, ahol az embernek sem földél a feje fölött, sem enyhely, ahol meghúzódna, az olyan időkben, amikor még a jó kutyát is kár kikergetni a szabad ég alá.

Mindennek hallatára, lehet, hogy valakiben felmerül az a kérdés, hogy hát a pásztoroknak van olyan gúnyázatuk, illetve volt, amiben kitartóan szembe tudnak nézni az időjárás szeszélyeivel. Igen, azoknak volt, már amennyiben, hiszen a ruházat formája a harmincas és a negyvenes években nálunk is sokban visszaesett, mert a szűrszabókat ekkortájt már nem lehetett megtalálni a Tisza menti vásárokon, vagy ha éppenséggel volt is belőlük, már nagyon kis arányban. Így a pásztorok már csak a megkopott, elnyűtt tulipános szűrőket vagy legfeljebb a maguk készíttette cirádét viselték, amit olyan anyaggal festettek be, ami nem eresztette át a vizet. De a nyűgös ménés pásztorain ilyenfélét is ritkán lehetett látni, mert ezek többnyire parasztok voltak, vagy olyan embe-

rek, akik egyik lábbal a földművelésben, a másikkal pedig az állattenyésztésben álltak.

Emlékszem, egyszer én is napos voltam siheder koromban a ménésnél, amikor az urbányi hideg eső elfogott bennünket. A pokrócokból szűrt rögtönzöttünk, de ennek ellenére mégis olyan cudarul eláztunk, hogy még a gatyakorcban sem maradt száraz. Azért is áztunk el annyira, mert a jószág mellett mindig talpon kellett lenni, nemigen lehetett lehúzódni, mert a ménésnek csak körülbelül felén volt nyűg, a másik fele szabadon járt-kelt, habár a régi íratlan törvények értelmében minden jószágon béklyónak kellett volna lenni. De hát az idők múlásával sok minden megváltozott, így azok a lovak, amelyek nem volt nyűg, bizony nem álltak meg a többinél, hanem hol erre, hol pedig arra szaladgáltak, hajtotta őket az idő.

Mi meg persze mást nem tehattünk, hanem gatyaszárastunk hol elébük, hol pedig utánuk, és kémelegettük az ég alját, hogy valamerről ritkulnak-e a fellegek, de azoknak a vonulásából csak azt tudták az idősebbek megállapítani, hogy nyilván hetes eső lesz. És ebben nem is tévedtek, mert hiában volt a napnyugta, nem hozott semmi változást sem az időben. Az éjszakánk is talpalással telt el, legalábbis azért, hogy meg ne dermedjünk, mert a szuroksötétben nem lehetett a jószágokat szemmel kísérni. Meg aztán már láttuk, hogy ha néha-néha egy-egy kisebb csoport kivágtat a többi közül, nem mennek megszire, csak vetettek egy vargabetűt, és ismét behúzódtak a többiek közé, farkukat időnek fordítva tovább állták a sarat.

A sok talpalásban, amikor elfáradtunk, egy-két percnyi időre a lovak enyhelyébe állva bóbiskáltunk, és az állatok párologó testénél melengettük megémberegett tagjainkat, hogy újra képesek legyünk a talpalásra, ami változatlanul folytatódott a természet diktálta ütemben. És ezt az egyhangúságot csak néha törte meg a távolból jövő tinó- vagy tehénbőgés, amely panaszosan szűrdött át az ernyetes esőfüggönyön.

Így köszöntött ránk a felkelő napocska is, szomorúan sírdogálva, gyászleplelt vonva maga elé, amely alatt repülő felhőkől volt szöve, és úgy tűnt, mintha soha többé nem foszlana szét. Szóval, ha egy kis időre is, de nem sokáig, alábbhagyott az eső, ezt követően újfenn besötétedett, és tovább esetetett, amit az ablakvegen át nem is lett volna olyan nagyon rossz nézni, de úgy, hogy az ember nyakába folydogáljon egész nap és egész éjjel, bizony nem lehetett benne semmi élvezetet sem találni. Még arra a népdalra is bosszúsan gondoltunk, amely azt mondja, hogy adjál, uram, sok esőt, a lovamnak legelőt.

Hát igen, nem a legelőért és az esőért könyörögtünk, hanem a száraz gúnyáért, vagy legalább a váltásért, de egyik sem jött, hanem csak üzenetek, mert sok tulajdonos, amikor látta, hogy az eső másnap sem hagy alább, eljött, és hazavitte a lovakat. Így a megmaradt ménest mi is összeszedtük, és a lábaikról ledaraboltuk a nyűgöt, mert amelyek kelevíznyűgben voltak, azoknak a kötél úgy a lábukra dagadt, hogy azt képtelenség volt levenni. A kulcsos és a karikás nyűgöket pedig a nyakukba aggattuk, így aztán már a jószágok szabadon mehettek, mi meg a legjobb hátasokat kifogdostuk a ménésből, és kettő az élen megvette az utat toronyiránt, egy meg a hátulját biztatva vág-tázott.

Mire beértünk a faluba, olyan volt a ménés, mintha egy békésen sullogó báránfelhő ereszkedett volna le a földszintre, amelyből néha-néha kihallat-

szott egy-egy ló nyehegése, ahogy a gazdájuk kukoricát csörgetett a szakajtóban vagy a megkopott lábasban.

No de nem szabad azt gondolni, hogy csak ilyen mostoha volt a pásztorok élete, amelyet az előbb említettem. Dehogy, hiszen majd minden az időjárás szépségeitől függött. Ha a hideg esők korbácsolták, akkor az élete bizony elég keserű volt, ha kellemes volt az időjárás, akkor viszont élvezte a langyosan melegítő napsugarakat, heverészve hallgatta a magasban éneklő pacsirták dalait, amelyek ezüstösen csengő hangjukkal köszöntötték a természetet, amely gondoskodott a létük felett, vagy bóbiskolva szívta magába a sok-sok tarka mezei virág bódító illatát, amelyet körülötte lebegtetett a selyem szárnyú szellőcske, és mindettől a harmóniától oly gyorsan el lehetett felejteni a nehézségeket, amelyekben a pásztoember oly gyakran részesült.

Szárnyékok elkészítése, illetve a kunyhók építése

A kanizsai járáson úgy a szárnyékok, mint a kunyhók elkészítése nem egyformán történt, vagyis több változatát lehetett találni a régi időkben. Például a szárnyéknál két- vagy legfeljebb háromfajtaát találunk, az őszi szárnyéket, amelyet leginkább csak ősszel építettek a juhászok, amikor már nem fejték a juhokat. És ezt az alkotmányt nádból készítették, olyan formában, hogy háromágú csillagra formázzon az alapja. Ezt azért volt fontos így építeni, hogy ha az őszi rossz idők északról vagy bármérről is jöttek, az ilyen szárnyék mindenféleképpen enyhelyet biztosítson a jószágoknak.

Az ilyen őszi szárnyékokhoz legtöbb esetben csak nádból készült kerek kunyhót használtak a pásztorok, amelyben az élelmet tartották meg a gúnyafélt: suba, bekecs, ködmön, szűr stb., az már attól függött, hogy milyen volt az időjárás, melyiket kellett elővenni. De sok esetben volt úgy is, hogy a pásztorok csak a jószág részére készítettek egy kis menedékhelyet, saját részükre viszont semmit. Ha esett az eső vagy a hó, akkor maguk is odahúzódtak, kuporodtak a szárnyék tövébe a jószágok közé, és onnét kémlelgettek az eget, hogy meddig tartja magát a rossz idő és mikor változik jóra, amire nemegyszer napokig kellett várni.

A másikfajta szárnyék pedig az isztronga volt, amit a juhászok azon a helyen építettek fel, ahol a nyarat szándékozták tölteni. Vagyis a saját telkükön, mert a legelőn minden kint háló juhásznak megvolt az ő megszokott és kiválasztott telke, ahová nem építhetett másik pásztor. Mert ha netalán lett volna olyan tolakodó valaki, aki nem szerette az ő telkét és iparkodott volna elfoglalni a másíknak a megszokott helyét, vagy egy bejáró juhász, mert olyan is volt bőven, aki nem tanyázott a legelőn, hanem hazajárt éjszakára a faluba vagy a városba, akkor az ilyen esetekből hajhúzás, vagyis véres leszámolás lett volna.

Csak lett volna, de nemigen történt meg az ilyen eset, mert a pusztá törvényeit, legalábbis az idevágó részét, mindenki tiszteletben tartotta. Ha új juhász, mármint szárnyékos jelentkezett, akkor az olyan helyet szemlélt ki magának, ahol nemigen lesz láb alatt a másíknak, vagy pedig olyant, ahonnan az előző „tulajdonos” elköltözött az árnyékvilágból, vagy felhagyott a pász-

torkodással. És ha valami jó telek volt az ilyen gazda nélkül maradt hely, akkor az aki hamarabb jog volt az érvényes. Ilyenkor, aki számított a megüresedett helyre, az kötött egy kis kéve nádat, és elvitte leásni a kiszemelt új telekre, ami aztán már azt jelentette, hogy foglalt, mert ott a jegyzék.

De nem így volt a legeltetés, mert már ott sokkal több kellemetlenség adódott, különösen a kunyhós és a bejáró juhászok között. Mivelhogy a telkek, illetve a kunyhók a girincekre, vagyis a magasabban lévő földrészekre voltak építve, így ott a legelő, a fűfélék nem száradtak el oly hamar az aszályosabb időkben, mint az alacsonyabban fekvő szikes részeken. De még az esősebb időjárásban is könnyebben voltak a gunyhós juhászok, mint a bejárók, akik jobban csak a szikeseken legeltethettek, mert ilyenkor meg a vizet csapta a jószág a folyókákban.

És innét adódott a baj, mert ha szerit tehették a bejáró juhászok, akkor csak besettenkedtek a kunyhókhöz közel, ahol jobb volt a legelő. Persze az ilyen látogatóknak nem nagyon örültek a kint háló juhászok, azt abban az időben olyan természetesnek vették, mint amilyen természetes, hogy a nap az égen ragyog. Ennek ellenére nem mindenkinek állt az a szájára, hogy szóljon a beszemtelenkedőnek, de azért nem is éppen mindegyik volt arra hajlamos, hogy bemenjen a kunyhóhoz közel legeltetni. Az az ember, aki nem szólt, az azt mondogatta magában, hogy hát „nem az ényim legelteti”, aki meg nem eresztett be közel, az meg azt mondta, hogy „hát mégse illik más bográcsába belelesekénni”.

Ilyen volt az, ha két ellenérvű ember találkozott, de bezzeg volt olyan is, amikor két hasonló elvű találkozott össze, ekkor természetes, hogy mind a kettő a maga igazát fújta. Így aztán mi lett a dologból? Hát mi lett volna más, mint hogy cudarul összevesztek. Az egyik ilyen eset volt a Hanesz Imre esete meg a Pizder Palié. Imre bácsi már a javabeli emberek közé tartozott, aki olyan ember volt, hogy mindenütt ott volt a birkákkal, még ahol nem is kellett volna. Így a kint háló juhászokat is sokszor körüllegeltette, az egyik szólt neki valamit, a másik meg csak magában mondogatta, hogy „te éhes, mindent szeretné elnyelni”, és aztán úgy tett, mint ahol semmi baj sincs az égvilágon.

De nem így volt Pizder Pali (Erdélyi), aki alig volt még tizennégy-öt éves, amikor összeakaszzkodott a nagy hírű Hanesszel. Imre bácsi szokásához híven ekkor is jó közel ereszkedett lefelé a kunyhókhöz, a Pizdereknél. Noha ezen a telken volt elég sok kunyhó, de a nevet azért kapta, mert a Pizdere (Erdélyiek) apjuknak is azon a gerincen volt a kunyhója. — Szóval Pali, mikor látta, hogy Imre bácsi most is úgy cselekszik, mint máskor, nem kíméli a telkeket, szépcn kiballagott elébe, hogy majd ő megmondja neki, hogy ennek nem jó vége lesz, ha így cselekszik.

Amikor a gyerek elébe állt a javabeli embernek, azzal, hogy itt vagy tartson mindenki rendet vagy menjen a pokolba az egész szakraméntom. Ezen az ember, az a nagy hírű olyan jót nevetett, hogy a hasát fogta, ami még jobban érzékeltette a gyereket a meggyalázást. Ami ki is tört belőle, és mondta Imre bácsinak, hogy vele ne gúnyolódjon, mert mindjárt fejbe vágja. Erre Imre bácsi lehajolva kinyújtotta a nyakát — mivel a Pizdereknél mind alacsony termetűek voltak —, és gúnyos ájtatossággal mondta: „Idde váággjé, éccsém!” És valóban, a feldühödött gyerek olyan ügyesen és olyan keményen odavágott, hogy az

ember, mint a teke, úgy gurult. De ezzel az egy ütessel be sem érte, hanem a felfordult embernek még aztán is olvasatlanul csak add ki neki.

A többi kunyhós távolról figyelte az esetet, és amikor látták, hogy a gyerek véget nem akar vetni az ütéseknek, akkor szaladtak, hogy kivegyék a kezéből. Az nehezen sikerült is, de nem könnyen, mert a gyereket alig bírták eltuszkolni a félig agyonvert embertől. Azért akarta mindenáron agyonütni, hogy ha most ő nem üti agyon, aztán amaz üti úgyis őt agyon, ha magához tér. De aztán már attól nem kellett félni a Palkónak, mert Imre bácsinak az az eset ugyancsak letörte a szarvát. Nem is kötekedett aztán senkivel, de a telkek tisztelben tartását is méltányolta, vagyis megtanulta ebből az esetből, hogy mi a tisztesség.

No de térjünk vissza a kunyhók építéséhez, ahonnan elkalandoztunk, a pásztorok viselkedéséhez. Az úgynevezett isztrongák építését tavasszal alkalmazták a pásztorok, amikor már közelgett a fejsz ideje. Az isztrongát is szintén nádból építették a régi pásztorok, mégpedig az volt a büszke, akinek legmesszebbre ellátszott a tanyája, mert ez azt jelentette, hogy nagy nádból van építve az isztronga. Voltak olyan isztrongák is, amelyeket nem is két helyen, hanem három helyen meg kellett karcélozni. Az ilyen magas nád aztán adott ám enyhelyet a jószágoknak a görbeidőkben, nem kellett félni, hogy megdermednek fagyos szentekkor vagy Urbánykor a kopaszra nyírt juhok.

Az isztronga nagysága attól függött, hogy kinek mennyi volt a cangája, mert azt akkorára kellett csinálni, építeni, hogy beférjenek a fejősbirkák, ahonnan aztán a juhász, a fejőrésre ülve, egyenként kifelé fejte őket, a puli segítségével, amelynek az volt a dolga, hogy isztrongáljon, vagyis hajtsa a cangákat, olyan tempóban, ahogy a pásztor győzi őket fejni. De hogy tévedésbe ne essünk, a fejsz alkalmával csak a cangákat szabad volt beszoktatni az isztrongába a bárányok, kosok vagy meddűféléknek kint kellett maradni az állásban, mert az ilyen fajták csak nyugtalanították volna bent a fejősöket meg az isztrongást, vagyis a pulit, a fegyelmeztelenségükkel. Illetve ők úgy voltak fegyelmezve, hogy ha a juhász hájbé cangát mondott, akkor a canga ment, a meddűség maradt.

Úgy volt szintén a kunyhó építése is, ha az egész család kint tanyázott a legelőn, akkor nagyobb kunyhót kellett építeni, hogy legalább két ágy elférjen benne, egy-két szék, asztal és miegymás, bölcső vagy gyermekkocsi, mert már az én időmben az utóbbi is megjelent itt-ott a pásztoroknál. Az egyik ágyon pedig legalább négy vagy öt gyerek is elfért aludni, és a szülővel is egy vagy kettő, mert a lánbnál alvás is szokás volt, ha a helyzet megkívánta. Nem is volt ebben semmi különös, mert a közmondás is azt tartotta, vagyis a szüleink, hogy sok jó elfér egy helyen.

No, az apa csak szorultság esetén ment be a kunyhóba aludni, ha az eső bekergette. Mástkülönbön őnéki kint volt a helye, a suba nyakába akasztva, és ott dőlt le, ahol alkalmas helyet talált, vagy ahonnan a jószágokat szemmel tarthatta. Mert az is az egyik fontos feladata volt a családfőnek, illetve a pásztornak, hogy ne csak nappal vigyázzon a nyájra, hanem éjjel is. Mivelhogy még abban az időben, vagyis az én gyermekkoromban, nemegyszer megtörtént, hogy egyik vagy másik juhászt meglopták, reggelre oda lett egy bárány vagy egy meddű birka. De arra is kellett ezenkívül figyelni, hogy a juhok éjszaka meg ne szökjönnek.

Az ilyen kunyhók leginkább pallattalan nádfedelesek voltak, és oldaluk sár-

ral vakolt. Ez a nádfedél sokkal előnyösebb volt a cseréptetőnél, mert a nyári hőségben a nád nem bírt úgy átforrósodni, mint a cseréptető, no meg abban az időben olcsón hozzá is juthattak a pásztorok a nádfélékhez, volt miben válogatni, még nemegyszer akkor is, ha a tulajdonos nem volt az árunál. És szintén a tejespincék is nádfedelesek voltak, aminek nagyon fontos volt, hogy hűvös legyen, és olyan mélyre ásták őket, amilyen mélyre engedte a talajvíz. Ezért is egyik fontosság volt a kunyhó csinálásakor jól kiválasztani a minél magasabb helyet, hogy hűvös pincét lehessen építeni a tejféselés számára.

A kunyhóhoz nemcsak a pince és az isztronga tartozott, hanem a nagykatlan és a füstölő is. A katlant verett földből építették, közel a kunyhó elébe, no meg a pince elé, mert ez a két építmény is egymás mellett volt. A katlannak éppen úgy döngölték a földet, mint a házfalat, csak nem deszka között, hanem ajtók között, és olyan szélesre állították egymáshoz a két ajtót, amennyire a kotla nagysága kívánta, és a verett föld, amikor egy kicsit szikkadt, akkor ásóval elkészítették benne a helyet az egyik végében a kotlának, amiben a tejet melegítették, illetve a sajtolást végezték, a másik végében pedig a tűzhelynek, ahol a juhásznő a család részére készítette az ebédet. A kotla helyét. illetve a katlant — noha ez nem volt általános szokás, de — nemegyszer még arra is használták, hogy egy-két kisebb cipőt sössönek benne, ha a sors úgy hozta.

A régi időkben a piacokon a vevők, illetve a fogyasztók, sokkal szívesebben megvették azt a sajtot, amelyik meg volt füstölve. Így a juhászok füstöltöt is építettek a kunyhónál, csak nem volt fontos, hogy a kunyhó közvetlen közelében legyen, mint a katlan és a pince. Mert a sajtok füstölését csak hetente egyszer, vagyis a piacra való készülődés alkalmával végezték. Ez a kiválasztott nap igencsak a városi hetipiac napját megelőző nap volt, amikor rendre hozták a piacra való portékát.

A füstölő elkészítését pedig egy olyan alkalmas gödörben szemelték ki, amely nem volt túlságosan messzire a kunyhótól. És itt olyanformán ástak be, mint mikor egy kisebbszerű kemencét építenek, és amikor az üreg elkészült, a tetején nyílást vágtak, nagyobbat, mint egy kémény, legalább akkorát, hogy egy közepes kotla elfért volna rajta. Aztán amikor jött a füstölés ideje, akkor a sajtokat egy ritkára szőtt nádrácson a kivágott nyílásra helyezték, a kemence-szerű vájatban pedig tüzet gyújtottak, olyanképpen, hogy minnél nagyobb füstöt adjon. Az egyik legjobban füstölő tüzelőanyag a kutyatej volt, amit a lángoló tüzre szórtunk.

Itt már gondolom, hogy nem kell külön megmagyarázni, hogy amikor a rácson lévő sajtnak megfüstölődött az egyik fele, mármint az alsó, akkor megforgatták, hogy a felső része is füstöt kapjon. Noha mi gyerekek voltunk a tüzelőmesterek, de az anyánk is sűrűn-sűrűn odanézett, hogy ne kapjon sokkal több füstöt a sajt a kellenél, se kevesebbet. Így aztán a végén olyanok lettek a sajtocskák, mintha halványpiros festékekkel festették volna be őket, és ritkás világosabb csíkok futottak keresztül rajtuk.

A kunyhó építésének a harmadik változatát leginkább abban az időben alkalmazták, amikor már jól kezdett hanyatlani a juhászélet vidékünkön. És ezt az építkezésmódot leginkább a kóbor pásztorok, mármint a vidékiek hozták divatba. Ezek a kunyhók olyasmi kinézetűek voltak, mint a pityere, féltetőre és cserépre építve, mellettük már nem volt se katlan, se pince, mert a tejet hazaszállították leginkább, ahol vagy feldolgozták, vagy csak úgy tejül eladták.

És itt, ezeknél a kunyhóknál már se szárnyék, se isztronga nem volt rendes, csak esetleg egy kis enyhely, amihez deszkából, juhsaroglyából akolféle volt kerítve, ahová behajtották a juhokat megfejni.

De lassan-lassan ezek is eltűntek, csak véletlenül lehet még egyet-egyét találni a legelőkön.

Az ünnepekhez és a névnapokhoz való kötődés

A régi pásztorok nemcsak az álmaikhoz, illetve azoknak a jóslásához és a madarak, valamint az állatvilág viselkedéséhez igazították magukat, hanem az egyes ünnepekre és névnapokra is erősen számítottak. Már úgy képelem, hogy többé-kevésbé tudták, hogy melyik névnapon milyen szokott lenni az időjárás. Vagy melyik hogyan jelzi az időjárás további alakulását.

Igy például, ha az év elején, illetve a tél elején, amikor leölték a hízó disznót, akkor az volt az első a disznó felbontása után, hogy megállapíjják, a télnek az első fele lesz-e erősebb vagy a második fele. Ezt pedig úgy állapították meg, hogy ha a levágott jószág lépének az első vége volt vastagabb, akkor a tél első fele keményebb, ha viszont a hátsó fele, akkor a február zordabb lett, mint a január.

Január huszonöt, ezen a napon van a Jóraforduló Pál, de mondják, illetve mondták páfördulónak is. Ez a nap azért viseli ezt a páfördülő nevet, mert a régi emberek szerint ez a tél közepe. És ha ezen a napon kisüt a Nap, akkor a télnek keményebb lesz a második fele, mint az első fele. Ha pedig nem süt ki, akkor már tudjuk, hogy mi következik, gyengébb időjárást várhatunk a tél második felében.

Ezután következik a gyertyaszentelő, amely február másodikán van. Nagyon közismert, ha ekkor a „medve” kijön az odújából, illetve ha havaz, akkor kijön, mert közeleg a tavasz. De mivelhogy a mi pászturnépünk nem hegyi, hanem alföldi, nem annyira a medvét emlegették, inkább azt mondogatták, hogyha a gyertyaszentelő havaz, közeleg a tavasz. Vagyis ha ezen a napon derűs az ég és csendes, akkor még a tavasz érkezése várat magára.

Zsuzsanna leginkább rápisil a hóra, és az elolvad február tizenkilencedikén. És még amire a pásztoember figyelt: Zsuzsannakor a pacsirtának meg kell szólalnia, még akkor is, ha hó borítja a tájat.

Február huszonegyediké Mátyás napja, szintén nagyon a pásztorok életéhez nőtt. Kivételek a szökőévek, mert ilyenkor Mátyásugrás következik, illetve február huszonötödikére esik. Erről a névnapról azt tartották, hogy ha Mátyás éjszakáján fagy, akkor még negyven éjszaka lesz fagy. És nevezték még Jégtörő Mátyásnak is, de azt is mondták róla, hogy Mátyás jeget olvaszt, ha nem talál, csinál. Így hát nem is csuda, hogy a pásztorok mindig szívesen várták a Mátyás-napot, mert elhajtotta a havat, meg azért, mert ilyenkor a legelő megtarkult, vagyis itt-ott kilátszott a fű a hó alól, és a meddúsággal mehetett már a legelőre a juhász. És amikor a juhoknál szabályozták az elletést, akkor úgy irányozták, hogy Mátyáskor jött be az ellés, akkor jöttek a kisbárányok a világra.

Ezután következett a kutyahizláló március, illetve a Gergely, március tizen-

kettedikén. Hát erről a napról a pásztorok csak azt tudták mondani, hogy Gergő tekergő, Gergő meg-megrázza a szakállát, mégpedig úgy, hogy a bíbiceket jócskán ellepte a hó. A bíbicekről azt mondták, hogy Gergő napján toják le az első tojást.

József március tizenkilencedikén van, ezt a napot szintén kedvelték a pásztorok, mert az állításuk szerint ezen a napon érkeznek haza a gólyák.

Ezután még március huszonegyedikére, Benedek napjára figyel jobban oda a pástornépség. De ennek sem szentelnek sokkal többet, mint március többi bolondos napjainak, esetleg azt a népi mondókát emlegetik, hogy Benedek zsákba hozza a meleget; át is költötték arra, hogy Benedek zsákba hozza a hideget. De néha a szeles hideg időre is azt szokták mondani, de benedekes idő van, ezzel csúfolják a tavasz első napját.

És a március huszonötödikén lévő gyümölcsötő napjára azt tartották a pásztorok, hogy az indítja meg a mezőt a növekedésre. Azért azt mondták, hogy gyümölcsötő előtt, ha vasharapóval húzzák is kifelé a fűvet, akkor sé gyün ki a földből. Ha elmúlt gyümölcsötő, akkor meg ha vaskalapáccsal verik vissza, akkor is eljön.

Áprilisban már igen kevés napra figyelnek a pásztorok, kevés névnap van, amely valamihez köti őket. Ez nyilván annak tudható be, hogy már ilyenkor jobban megy nekik, fűtyülnek a világra. A Szent György-napot tartották számon, de azt is nyilván azért, mert eddig a napig lehetett titkon vagy szabadon legeltetni a búzákat. És akinek volt korábbi báránya, az már Szent György napján megválaszthatta őket, vagyis április huszonegyedikén.

Ezután jött a május elseje. Ezen a napon kellett a juhos gazdáknak a bárányokat elvinni — választani vagy eladni — az iccés juhásztól, hogy az ne károsodjon meg, mert a májusi tej a legtöbb, és így nem volt szabad késlekedni az elválasztással, a csecs alól elvevéssel.

Aztán következett május dereka, illetve a fagyosszentek, amelyek május 12-, 13- és 14-én vannak. Hát ezek a napok a juhászokat csak annyiból érintették, hogy az igencsak bekövetkező napok elvitték a tejet a jószágtól. A nagypásztoroknak rosszul jött, mert leginkább ezekben a napokban volt a nagypásztor-kiállítás, május 10-étől 15-éig. És az istállós jószág nem nagyon bírta a hideget, így hát sokat kellett dolgozni a bojtároknak.

Orbán, vagy ahogy a pásztoraink mondták, Urbány, amely május huszonötödikén van, szintén több esetben megréfálta a juhászokat, mert ez a nap is sokszor hozott magával hideg időt. És a juhászokkal abban az időben azért tréfálgodott, mert a pásztorok iparkodtak az urbányi vásárra megnyíratni. Ez híres vásár volt ám. Itt vásárolták meg, ebben a vásárban, a pásztorok mindazokat a kellékeket, amelyek szükségesek voltak a nyár folyamán.

Június huszonnyolgyig eseménytelenül múltak a napok. Ekkor van a Szent Iván napja. En erről nem tudok sokat, csak annyit, hogy Szent Ivány estéjén mindig nagy tüzet raktunk, amit szentiványtűznek neveztek, és ezt a tüzet mink, gyerekek ugráltuk át. És persze a tűz körül gyümölcsöt is szórtak a felnőttek, aminek mi nagyon örültünk, mert a pusztai gyerek ritkán jutott gyümölcshöz.

Június huszonkilencedikén van a Péter-Pál, ez a nap már egy kicsit nevezetesebb a juhászok számára, mert amelyik juhok féltévre voltak felfogva, azoknak letelt az idejük, és szintén ekkor jöttek a bárányok is a falkába, amelyekre féltévi bér volt számolva. A másik, ami a mi juhászainknál számba jött ezen a péter-páli napon: ettől fogva már nem kellett éjszaka járni a marha-

járásra, titkon legeltetni, mert Péter-Pálkor felszabadult ez a legelő is, mehetek a pásztrok, illetve a juhászok arra, amerre csak nekik tetszett.

Illés, július húsz.

Illés próféta,
Az egek kormányzója,
Jó kormányozd az egeket,
Hogy le ne hullajtsd a köveket.

Igy fohászokdtek az égzöngésés Illéshez az idős pásztrok.

Augusztus huszadikán van a nyári Szent István, amelynek a pásztrok világában az a nevezetessége, hogy leginkább hatalmas zivatart szokott magával hozni. Ez a Szent István-i zivatar leginkább nyugati irányból szokott a tájunkra köszönteni, mégpedig sokszor-sokszor olyan erővel, hogy a pásztorkunyhókat felforgatta, illetve az út menti fákat derékba törte vagy tövestől tépte ki.

Szeptember nyolcadika, ezen a napon indulnak a gólyák és kis fecskék a vándorútjukra. Mert a hónapok közül a szeptemberrel megkezdődnek az „ember” nevű hónapok, amelyek már jóval szigorúbbak és gorombábbak, mint az előzőek. Így a szeptember nyolcadikán lévő Kisasszony figyelmeztetés a korábban induló vándoroknak, hogy nincs már tovább maradás, mert nemsokára deres lesz a határ.

Szeptember huszonkilencedikén van Szent Mihály Őrangyal, az én időmben a pásztrok eddig a napig fejték a juhokat, és ezek a napok előtt, illetve ez ideig az apaállatok nem jártak a falkában, hogy, amint már említettem is, a mátyási elletés végett, csak Szent Mihály előtt néhány nappal eresztették oda őket. És ettől a naptól kezdve mentek az őszi űrzetösök, akiknek az űrzetési bére már csak egy fertály esztendő volt.

A régebbi időben mindez pedig, ahogy az öreg juhászoktól hallottam, október tizennyolcadikán, Lukács napján történt, mármint az apaállatok falka közé engedése. De ahogy mondom, ez már az én időmben előrébb hozódott, Lukácsnapról Szent Mihály napjára.

November elsején van a mindenszentek, másnapján pedig a halottak napja. Hát ezek a napok szokták igencsak meghozni az őszi esős időket, amitől egyaránt fél a pásztor is és a juhok is, mert a birka az olyan állat, amely szeretne mindig jó mezőben járni, de esőt sohase lásson, mert ha már egy kicsit megveri az eső, akkor úgy megszakadozik, hogy egy budlibicskával át lehet szűrni.

Erzsébet napja november tizenkilencedikén van, és ez a nap, habár még a téli időszak elég messze van, sokszor meghozza az első havazást, aminek abban az időben különösen az iccés juhászok örültek. Mert az űrés tavasztól hóleésiség volt megegyezve, és ha ilyenkor egy kicsit is több hó esett, széthányták a falkát. Az persze már aztán nem volt baj, ha elolvadt, mert aztán már csak a saját falkájukat kellett űrzeni, ami sokkal könnyebb volt, mert esőben és rossz időben biza könnyebb ám a kisfalkát űrzeni, mint a párszázat. És ez az űrsébet napja még a régi gulyásoknál is szerepelt, mert űk is addig hajtották a gulyát, csak űk ekkor már, ha esett a hó, ha nem, befejezték az esztendőt, nem úgy, mint a juhászok.

December tizenhárom, Luca napja. Hát ehhez a naphoz a régi világban nagyon sok babona fűződött, de most nem a babonákkal akarok foglalkozni, hanem a pásztrok szokásaival. Ezen a napon csak az történhetett, hogy azoknak

a pásztoroknak, akiknek nem hozott az Őrsébet alkalmas időt a széthányásra, azok a Lucában reménykedtek, mert e két névnap közül valamelyik havat hoz. És a másik, igaz, hogy ez már egy kicsit babona... Luca reggelén azt figyelték a pásztorok, hogy legelsőbb milyen nemű személy érkezik a házhoz. Ha nőnemű, akkor több lesz a nöstény bárány, ha férfinépség, akkor a kosbáránycák lesznek nagyobb számban. És a másik, Luca napján szokták elvetni a karácsonyi búzát, amit aztán vízkeresztkor vagy gyertyaszentelőkor odaadnak a jószágoknak, mert amelyik ebből a búzából eszik, azt nem éri olyan könnyen baj és betegség.

December huszonnégy, karácsony böjtje. Itt meg arra figyeltek a pásztoraink, hogy ezen a reggelen ki érkezik elsőnek a házba, gyermek-e vagy felnőtt. Mert a gyermek növekvő szerencsét hozhat, a felnőtt pedig hanyatlást. És ha ezen a napon, illetve ezen a két napon született fattyúbárány, azt érdemes volt apaállatnak vagy anyának meghagyni, mert az ilyen apaállatok után nem volt annyi nyomorult, illetve torzszülött, mint a falkabeli apáktól, és a betegségek sem tudták úgy megtizedelni akkor a falkát.

A Szilveszter, a december utolsó napja, mindenkit lázba hozott, mert ekkor már, ha nem is esett le a hó, a juhászoknak mégis kitelt az idejük. Átadták a gazdáiknak a jószágokat, hogy nyugodtan megünnepelhessék az újesztendőt, illetve annak a napját, mert ezen a napon még a kanászoknak sem kellett hajtani, akik máskülönben, ha esett, ha fújt, mindig hajtották a kondát.